

صنعت گردشگری کلید توسعه و پاسداری از جزایر سه گانه ایرانی

هادی ویسی^۱

دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه پیام نور، ایران.

چکیده

جزایر راهبردی ایرانی تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی به دلیل موقعیت ژئواستراتژیک و حساسیت سیاسی و ژئوپلیتیکی آنها، تا کنون کاربری نظامی و امنیتی بر آن تعریف شده است. منتها رویکرد امنیتی سازی این جزایر تا کنون نتوانسته است چالش ژئوپلیتیکی و تعدی امارات متحده عربی نسبت به جزایر سه گانه ایرانی را حل کند. هدف این مقاله مطالعه و ارائه راهبرد و راهکار مناسب برای غیرامنیتی کردن و توسعه جزایر سه گانه ایرانی در جهت خنثی سازی و بی اثر کردن ادعاهای امارات متحده عربی است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد توسعه جزایر سه گانه ایرانی از طریق راهبرد توسعه صنعت گردشگری دریایی و جزیره‌ای، راه‌کاری مناسب برای غیرامنیتی کردن و رونق اقتصادی و تثبیت حاکمیت ایران است. بنابراین، گردشگری باید پیشران توسعه جزایر سه گانه قرار گیرد. توسعه صنعت گردشگری دریایی و جزیره‌ای در جزایر سه گانه نه تنها موجب توسعه این جزایر و تأمین منافع اقتصادی ایران می‌گردد بلکه چالشهای ژئوپلیتیکی و ادعاهای واهی امارات متحده عربی را بی‌اثر خواهد کرد.

واژگان کلیدی: گردشگری، گردشگری دریایی و جزیره‌ای، جزایر تنب، جزیره ابوموسی، خلیج فارس.

۱- مقدمه

صنعت گردشگری، پیشران اقتصادی ملی بسیاری از کشورها است. گردشگری یکی از مهمترین بخشهای اقتصاد جهانی است که در بیش از یک دهه اخیر، بیشترین درآمدزایی و اشتغالزایی داشته است. علاوه بر مزیت‌های اقتصادی، اثرات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، امنیتی و ژئوپلیتیکی گردشگری باعث شده است تا تقریباً تمامی حکومتها در جهان به دنبال بهره‌گیری از این صنعت در کشور خود باشند (ویسی و مهماندوست، ۱۳۹۴). بر اساس گزارش سازمان جهانی گردشگری^۲ (2015)، در سال ۲۰۱۴ از هر ۱۱ شغل یک شغل، ۶ درصد صادرات و ۳۰ درصد ارائه خدمات در جهان، و به طور کلی ۹ درصد تولید ناخالص جهانی (۱۲۴۵ میلیارد دلار درآمد) مربوط به صنعت گردشگری بوده است که از ۱۱۳۳ میلیون نفر گردشگر بین‌المللی بدست آمده است. در کنار منافع مستقیم درآمدهای ارزی فراوان صنعت گردشگری، مواردی نظیر اشتغال‌زایی، رونق کسب و کار، توزیع ثروت، کمک به توسعه عدالت فضایی، ترویج و تبادل فرهنگی، کمک به توسعه صلح، تبلیغ و حفظ آثار فرهنگی و اجتماعی باعث شده است

^۱ - hadiveicy@pnu.ac.ir

^۲ - World Tourism Organization

تا تقریباً تمامی کشورها به دنبال بهره‌گیری از این صنعت در راستای منافع ملی خود باشند. این عوامل باعث شده است تا کارشناسان، گردشگری را یکی از لوازم «توسعه^۱» بدانند.

بر این اساس، بسیاری از کشورها برنامه‌ها و سیاستهای کلان‌شان را بر اساس مزیت‌های گردشگری بازنگری کرده‌اند. ایران با وجود اینکه کشوری است که دارای جاذبه‌های گردشگری فراوانی در حوزه‌های مختلف فرهنگی، تاریخی و طبیعی است و از این نظر جز کشورهای شاخص جهان به حساب می‌آید؛ اما صنعت گردشگری آن نسبت به روند رو به رشد جهانی گردشگری و رقابای منطقه‌ای خود توسعه‌چندانی نداشته است. ایران نه تنها برای رشد اقتصادی، اشتغال‌زایی و کسب درآمدهای ارزی نیازمند توسعه صنعت گردشگری است بلکه می‌تواند از مزایای گردشگری برای تأمین منافع ملی و اهداف سیاسی و ژئوپلیتیکی نیز بهره‌گیرد. در میان شاخه‌های مختلف گردشگری، ایران ظرفیت و فرصت بسیار خوبی برای توسعه گردشگری ساحلی و دریایی و جزیره‌ای دارد. گردشگری دریایی و جزیره‌ای پراقبال‌ترین شاخه گردشگری در جهان است.

در میان مسائل ژئوپلیتیکی و چالش‌های سیاسی متعدد ایران، ادعاهای پرتکرار امارات متحده عربی در خصوص جزایر سه‌گانه ایرانی تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی تبدیل به مسئله‌ای مهم و موجب نگرانی و حساسیتهای زیادی میان ایرانیان شده است. چرا که مسئله از جنس خاک و وطن و قلمرو و تمامیت ارضی ایران است. در سالها و دهه اخیر تقریباً هر زمان شورای همکاری خلیج فارس و حتی اتحادیه عرب، اجلاس و شورای سالانه داشته‌اند، ادعای امارات متحده عربی در خصوص جزایر ایرانی را در بیانیه پایانی‌شان گنجانده‌اند و ایران را محکوم کرده‌اند. امارات متحده عربی به این امر اکتفا نکرده و با دعوت از قدرتهای منطقه‌ای و جهانی نظیر ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا، چین، روسیه، ژاپن و کره جنوبی برای شرکت در اجلاس شورای همکاری خلیج فارس و محکومیت ایران توسط آنها در صدد زمینه‌سازی برای ایجاد فشار بین‌المللی بر ایران است. از این رو، ایران باید برای دفاع از منافع ملی خود و تثبیت حاکمیت و مالکیت خود بر جزایر ایرانی طرحی نو و ابتکاری ایجاد کند و تحرکات طرف مقابل را خنثی کند. این مهم در چارچوب اندیشه و طرح توسعه محور جزایر ایرانی بر اساس توسعه صنعت گردشگری دریایی و جزیره‌ای امکان‌پذیر است.

۲- ادبیات و مبانی نظری

بارونز^۲ (1999) معتقد است که گردشگری در وهله اول، یک ابزار توسعه است و شارپلی^۱ (2002a: 12) تأکید می‌کند که گردشگری به صورت گسترده، ابزاری مهم برای رسیدن به توسعه در مناطق هدف است و علت وجودی آن، ارتقاء

¹ - Development

² - Burns

و توسعه منطقه‌ای و ناحیه‌ای در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه است. وی در جای دیگری می‌نویسد: «گردشگری از زمانی که برای نخستین بار به صورت یک پدیده اجتماعی - اقتصادی در دهه ۶۰ ظهور کرد، به عنوان سازوکاری مهم برای توسعه مورد توافق جهانی قرار گرفت» (Sharpley, 2002b: 319). گردشگری به عنوان یکی از محورهای اصلی توسعه در عصر حاضر از سوی کمپل^۲ و بوچان^۳ (2014: 229) نیز مورد تأکید قرار گرفته و معتقدند که تقریباً تمامی دولتها به دنبال کسب حداکثر منافع از این صنعت هستند. چهار پنجم کشورهای جهان (یعنی بیش از ۱۵۰ کشور)، گردشگری یکی از ۵ منبع اصلی کسب درآمد ارزی آنها است و در ۶۰ کشور، گردشگری در رتبه اول است (اکبری و قرخلو، ۱۳۸۹: ۲۴).

اما روشن است که حکومتها و کشورهای مختلف از سفره بزرگ صنعت گردشگری بهره یکسان نبرده‌اند و حتی کشورهایی که از نظر بسیاری از ویژگیها (وسعت، سرزمین، موقعیت، جمعیت، قدمت تاریخی، ...) وضعیت نسبتاً مشابهی دارند، از نظر میزان بهره‌گیری از گردشگری با یکدیگر بسیار متفاوتند (مانند کره شمالی و کره جنوبی و یا ایران و ترکیه).

در میان گونه‌های مختلف گردشگری، گردشگری ساحلی^۴ و تفریحی در سه دهه اخیر بیشترین رشد داشته است. بر طبق داده‌های کمیسیون اروپایی^۵، ۶۳ درصد اروپائیان در تعطیلات علاقمند هستند که به ساحل بروند (INRA, 1998). بیش از ۲۰۰۰ مقصد گردشگری ساحلی در حال حاضر در جهان فعال است (Ward, 2006: 9). بر اساس آمار سازمان جهانی گردشگری، ۱۲ مقصد از ۱۵ مقصد برتر جاذبه گردشگری جهان در سال ۲۰۰۰م، در سواحل بوده‌اند. از مجموع ۲۰/۶ میلیون گردشگر ایالات متحده آمریکا در ۱۹۹۵م، ۷۴ درصد آنها از سواحل فلوریدا، کالیفرنیا و نیویورک دیدن کرده‌اند که ۸۵ درصد عواید گردشگری این کشور از این منطقه حاصل شده است (Bridge, 1997). ۸۰ درصد گردشگران وارد شده به اسپانیا به عنوان دومین قطب گردشگری جهان، به سواحل دریای مدیترانه (کاتالونیا، والنسیا و اندلوسیا) و دو گروه جزایر اقیانوس اطلس (قناری و بالیاری) رفته‌اند (Aguiló, 2007: 327). بر این اساس گردشگری ساحلی، مردمی‌ترین و محبوب‌ترین بخش گردشگری است که بالاترین نرخ رشد و سودآوری در میان سایر بخشهای گردشگری دارد (Honey, 2007: 98) و «گردشگری توده‌ای»^۶ یا همگانی را شکل داده است. در این زمینه، علی‌رغم وجود بحران و رکود اقتصادی شدید در اروپا در سالهای اخیر، بخش اقتصادی گردشگری ساحلی و دریایی از رشد برخوردار بوده به گونه‌ای که اسپانیا رشد پایدار ۷ درصد را تجربه کرده است (Fernández-Macho, 2015: 53).

1 - Sharpley

2 - Kamble

3 - Bouchon

4 - Coastal Tourism

5 - European Commission

6 - Mass Tourism

علت این تفاوتها ریشه در راهبردها، سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها است. پر واضح است که در عصر پیچیده امروزی، مسائل ملی و منطقه‌ای نیازمند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی است. به نظر نمی‌رسد که هیچ یک از ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، امنیتی و صنعتی ملی بدون برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری بتواند روندی رو به رشد و پایدار داشته باشد. بر این اساس، بهروری و استفاده بهینه از ظرفیت‌های گردشگری هر کشور نیازمند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های راهبردی و کلان میان مدت و بلند مدت است. این بدان معنا است که رونق یا رکود صنعت گردشگری به ویژه صنعت گردشگری بین‌المللی در هر کشور تا حد زیادی به نگرش تصمیم‌سازان کلان کشور، برنامه‌های توسعه و قوانین و اسناد فرادستی آن کشور بستگی دارد که حدود و ثغور و ابعاد توسعه صنعت گردشگری را در هر کشور مشخص می‌کند. دولت ایران تاکنون از ظرفیتهای بی شمار سرزمین ایران در زمینه گردشگری استفاده لازم نکرده است. زمان آن رسیده است که جمهوری اسلامی ایران برای حل برخی از چالشها و ناترازی‌های خود از مزیتها و فرصتهای صنعت گردشگری استفاده کند.

۳- جزایر سه‌گانه ایرانی

جنوبی‌ترین جزیره ایرانی آبهای خلیج فارس، جزیره ابوموسی است. این جزیره در ۲۲۲ کیلومتری بندرعباس و هم‌چنین در ۷۵ کیلومتری بندر لنگه واقع شده است. جزیره ابوموسی یکی از چهارده جزیره استان هرمزگان است که بیشترین فاصله از سواحل ایرانی خلیج فارس را دارد و طول و عرض آن در حدود ۴٫۵ کیلومتر است. این جزیره بین بندرلنگه و دبی قرار دارد و به شکل ذوزنقه است. از نظر سیاسی، ابوموسی جزو حاکمیت دولت ایران است. از نظر جمعیتی در ابوموسی دو جامعه جمعیتی وجود دارد، یک گروه ایرانی‌های که برای خدمات نظامی، عمرانی و دولتی در جزیره سکونت دارند و گروه دوم در کرانه جنوب غربی جزیره هستند که عمدتاً ایرانی‌الاصل هستند ولی خود را تبعه کشور امارات متحده عربی و شیخ نشین شارجه می‌دانند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴: ۱۹۹).

در شمال شرق و غرب جزیره ابوموسی، دو جزیره تنب بزرگ و تنب کوچک قرار دارند. جزایر تنب در حدود ۱۲ کیلومتر از یکدیگر فاصله دارند و با ابوموسی به صورت یک مثلث هستند که قاعده مثلث به سمت ایران است. جزیره ابوموسی به همراه جزایر تنب بزرگ و تنب کوچک، تکیه‌گاههای دفاعی تنگه هرمز و نقاط کنترلی و نظارتی خوبی بر کریدورهای دریایی خلیج فارس و فراهم‌کننده صحنه مناسب عملیات دریایی در پهنه خلیج فارس برای ایران می‌باشند. بنابراین، دو جزیره تنب به همراه ابوموسی، بخشی از سیستم دفاعی و حافظتی تنگه هرمز و کرانه‌های جنوبی ایران هستند. قرارگیری آنها در بخش آبهای عمیق خلیج فارس و در مجاورت کریدور رفت و برگشت طرح تفکیک تردد بین‌المللی کشتی‌ها و نفت‌کشها، موجب شده است تا آنها از اهمیت استراتژیکی خاصی برخوردار باشد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴: ۲۰۱).

شکل ۱: نقشه موقعیت جزایر تنب بزرگ، تنب کوچک و جزیره ابوموسی

از دیرباز جزیره ابوموسی و تنب بزرگ و تنب کوچک در حاکمیت ایران قرار داشته است. تنها در دوره استعمار بریتانیا در منطقه موقتاً حاکمیت ایران بر آنها لغو گردید. پس از عقب نشینی بریتانیا در سال ۱۹۷۱ از شرق سوئز، این جزایر به آغوش ایران بازگشت. در ۲۹ نوامبر ۱۹۷۱ ایران و شیخ نشین شارجه طی تفاهمی موافقت کردند تا ایران بتواند نیروهای نظامی خود را در ابوموسی مستقر کنند. مطابق با این تفاهم، نیروهای نظامی ایران در ۳۰ نوامبر ۱۹۷۱ در جزایر سه گانه پیاده شدند. این اقدام به اطلاع دولت انگلیس رسانده شد (نجفی فیروزجایی، ۱۳۸۷: ۱۴۱). البته تفاهم نامه ایران و شارجه جامع نیست و دارای ابهاماتی است. بر این اساس است که دولت امارات به صورت یکجانبه و یا در قالب شورای همکاری خلیج فارس و حتی اتحادیه عرب، بارها و بارها حاکمیت ایران بر جزایر سه گانه را اشغال نامیده است و در بیانیه های مختلف در پایان اجلاسها ایران را محکوم کرده اند. گرچه این بیانیه ها الزام قانونی و حقوقی ندارد اما تکرار آن و حمایت دولتهای بزرگ از امارات می تواند در آینده باعث چالش و خطر بزرگی برای ایران گردد.

چالش ژئوپلیتیکی ایران و امارات متحده عربی بر سر جزایر سه گانه و اهمیت استراتژیک این جزایر موجب شده است تا حکومت و دولت ایران، کاربری و مأموریت نظامی و امنیتی برای این جزایر تعریف کند. بر همین اساس ورود خروج به این جزایر نیازمند هماهنگی با دستگاه های سیاسی امنیتی استان و فرمانداری و استانداری است. از این منظر این جزایر بکر هستند و در خصوص توسعه زیرساختها و اسکان جمعیت و پروژه های عمرانی و توسعه شهری و مدنی آنها تحت سایه پروژه امنیت سازی کار چندان صورت نگرفته است. فضای امنیتی حاکم بر این جزایر و امنیتی بودن آنها

خود حاوی پیامی است که این جزایر مسئله دار است و وضعیت حقوقی آن تثبیت نشده است. لذا دولت ایران باید خیلی سریع این فضای امنیتی را بشکند و همه شهروندان ایران امکان دسترسی و سفر به این جزایر را داشته باشند.

۴- بحث و نتیجه گیری

آشکار است که حکومت و دولت جمهوری اسلامی ایران تا کنون بهای چندانی به صنعت گردشگری نداده است و گردشگری اولویت نخست حکومت ایران در راهبردهای کلان و سیاستهای ملی و منطقه ای نیست. در حالی که ایران در حوزه های مختلف با ناترازی و بحرانهای جدی مواجه است یکی از روزه های امید برای بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی و ایجاد فضای بانشاط و مثبت در داخل و تقویت روح ملی، گردشگری و صنعت گردشگری است. در این میان، یکی از موارد حساس و پرچالش مسئله جزایر سه گانه ایرانی تنب بزرگ، تنب کوچک و جزیره ابوموسی است که در سالهای اخیر با تلاشهای امارات متحده عربی مسئله سیاسی و ژئوپلیتیکی آن پررنگ تر شده است.

اندیشه و ایده غیرامنیتی کردن فضای حاکم بر جزایر سه گانه می تواند گام نخست برای ورود به مرحله شروع فرایندهای آبادانی و توسعه این جزایر باشد. غیرامنیتی شدن جزایر سه گانه پیش شرط توسعه این جزایر هستند. برای غیرامنیتی کردن و آغاز طرح توسعه جزایر سه گانه باید از راهبرد و برنامه توسعه گردشگری استفاده کرد. صنعت گردشگری به عنوان صنعت پیشرو در عرصه جهانی می تواند به سرعت بافت امنیتی جزیره ابوموسی و جزایر تنب بزرگ و کوچک را تغییر دهد. البته که توسعه صنعت گردشگری نیازمند سرمایه گذاری و امکانات زیرساختی است. توسعه زیرساختها موجب توسعه گردشگری و توسعه گردشگری موجب توسعه زیرساختها خواهد شد.

جزایر سه‌گانه به دلیل موقعیت جغرافیایی، طبیعت بکر و چشم انداز سواحل زیبا و منظره تردد نفت کشتها و کشتی های بین المللی می‌توانند به مقصدی گردشگری جذاب تبدیل شوند. جذب گردشگران داخلی و خارجی به این جزایر، باعث ورود ارز و ایجاد اشتغال محلی می‌شود و نقش مثبتی در رونق اقتصادی و ارتقای سطح زندگی ساکنان و شکل گیری و رونق زندگی شهری و مدنیت خواهد شد. بر این اساس، ایران نه تنها با توسعه گردشگری می تواند موجب تقویت اقتصاد بومی و محلی در جزایر سه‌گانه تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی شود و با ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی، اشتغال‌زایی و جذب سرمایه از مزایای اقتصادی این جزایر بهره‌مند شود، بلکه می تواند حاکمیت و مالکیت خود را در این جزایر تثبیت کند و ادعاهای امارات متحده عربی را خنثی و بی اثر کند.

منابع

۱. اکبری، علی و مهدی قرخلو (۱۳۸۹). اکوتوریسم: مفهومی نو در جغرافیای گردشگری، تهران: انتخاب.

۲. حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۴)، خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت.

۳. نجفی فیروزجایی، عباس (۱۳۸۷)، روند سیاسی شکل گیری دعاوی امارات متحده عربی در قبال جزایر سه گانه، راهبرد، شماره ۴۷، صص ۱۳۹-۱۵۴.

۴. ویسی، هادی و مهماندوست، خدیجه (۱۳۹۴). بررسی موانع توسعه صنعت گردشگری بین‌المللی در ایران با تأکید بر گردشگری ورودی، فصلنامه ژئوپلیتیک، ۱۱ (۱): ۱۳۵-۱۵۶.

5. Aguiló, E. (2008), Future Insights into Mass Tourism Destinations with Special Reference to Spain, Chapter 12, in: *Tourism Management in the 21st Century*, Editor: Peter R. Chang, New York: Nova Science Publishers, pp. 323-336.
6. Bridges, T. (1997). *Travel Industry World Yearbook - The Big Picture 1996-97*, Vol. 40, Travel Industry Publishing Inc. Spencertown, NY.
7. Burns, P. (1999), *An Introduction to Tourism and Anthropology*, London: Routledge.
8. Ceballos-Lascuráin, H. (1996). *Tourism, Ecotourism, and Protected Areas*, Switzerland: IUCN.
9. Fernández-Macho, J. (2015). Measuring the Maritime Economy: Spain in the European Atlantic Arc, *Marine Policy*, (60): 49-61.
10. Honey, M. and Krantz, D. (2007). *Global Trends in Coastal Tourism*, Washington DC: CESD.
11. INRA EUROPE. (1998). *Facts and Figures on the European on Holidays (1997-1998): Executive Summary*.
12. Kamble, Z. & Bouchon, F. (2014), "Tourism Planning and a Nation's Vision: A Review of the Tourism Policy of Sri Lanka", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 144, 229-236.
13. Sharpley, R. (2002a), *Tourism: A Vehicle for Development?*, In: *Tourism and Development: Concepts and Issues*, Edited by Richard Sharpley and David J. Telfer, Channel View Publication, p. 11-34.
14. Sharpley, R. (2002b), *Sustainability: A Barrier to Tourism Development?*, In: *Tourism and Development: Concepts and Issues*, Edited by Richard Sharpley and David J. Telfer, Channel View Publication, P. 319-337.
15. UNWTO (2015), *Highlights Tourism 2015*. Organization Tourism World: Madrid. Edition 2015.
16. Ward, D. (2006). *Complete Guide to Cruising and Cruise Ships*, New York: Berlitz Guides.